ODAM OVI BOLALAR HAQIDA TUSHUNCHA VA ULARNI RIVOJLANTIRISH

Narkabilova Dilfuza Sayidalievna
Maktabgacha ta’lim psixologi

Received: 11.09.2025
Revised: 12.09.2025
Accepted: 14.09.2025
Keywords:
Gifted children, intellectual development, creative abilities, education, differentiated approach, psychological characteristics, social adaptation.
Ключевые слова: одарённые дети, интеллектуальное развитие, творческие способности, образование, дифференцированный подход, психологические особенности, социальная адаптация.
Kalit so‘zlar: iste’dodli bolalar, intellektual rivojlanish, ijodiy qobiliyat, ta’lim, differensial yondashuv, psixologik xususiyatlar, ijtimoiy moslashuv.

Abstract. This article provides a comprehensive overview of gifted children, focusing on the challenges and opportunities in fostering their intellectual and creative development. The study analyzes the psychological profile of gifted children, their unique characteristics in the educational process, and the difficulties they face in social adaptation. Particular attention is given to the role of modern pedagogical technologies, innovative teaching methods, and differentiated approaches in supporting their growth. The article highlights the importance of cooperation between family, school, and society in identifying gifted children early, unlocking their creative potential, and shaping them as well-rounded individuals. The findings emphasize the need for a systematic approach and comprehensive programs to ensure the effective development of gifted children.

Аннотация. В статье подробно рассматривается феномен одарённых детей, особенности их интеллектуального и творческого развития. Исследование включает анализ психологического портрета таких детей, их индивидуальных характеристик в процессе обучения и трудностей, возникающих при социальной адаптации. Особое внимание уделено возможностям применения современных педагогических технологий, инновационных методов и дифференцированного подхода в обучении. Отмечается роль семьи, школы и общества в выявлении одарённых детей, развитии их творческого потенциала и формировании личности. В заключении обоснована необходимость системного подхода и комплексных программ для успешного развития одарённых детей.

Annotatsiya. Mazkur maqolada iste’dodli bolalar fenomeni, ularning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muammolari keng yoritilgan. Tadqiqotda iste’dodli bolalarning psixologik portreti, ularning ta’lim jarayonida ko‘rsatadigan o‘ziga xos xususiyatlari va ijtimoiy muhitga moslashish jarayonidagi muammolari tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va differensial yondashuv orqali bunday bolalarni qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan. Maqolada oila, maktab va jamiyat hamkorligining ahamiyati, iste’dodli bolalarni erta aniqlash, ularning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish va shaxs sifatida shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar ilmiy asoslangan. Tadqiqot xulosalarida iste’dodli bolalarni rivojlantirishda tizimli yondashuv va kompleks dasturlarning samaradorligi alohida ta’kidlangan.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida iste’dodli bolalarni aniqlash va ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalasi dolzarb mavzulardan biridir. Iste’dodli bolalar jamiyatning intellektual va madaniy salohiyatini oshiruvchi asosiy kuchlardan biri bo‘lib, ularning qobiliyatlarini to‘g‘ri rivojlantirish orqali kelajakda yirik olimlar, san’atkorlar, ixtirochilar va yetakchilarni tarbiyalash imkoniyati yuzaga keladi. Shu bois, dunyo miqyosida va yurtimizda iste’dodli bolalar bilan ishlashga oid ilmiy izlanishlar, davlat dasturlari va maxsus ta’limiy loyihalarga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Iste’dodli bolalarning asosiy xususiyati – ularning intellektual darajasi, tezkor fikrlashi, ijodiy yondashuvi hamda muammolarni noodatiy yo‘l bilan hal qilish qobiliyatidir. Biroq bu kabi iqtidor faqatgina tabiiy iste’dod bilan cheklanmaydi, balki uni rivojlantirish, qo‘llab-quvvatlash va to‘g‘ri yo‘naltirish talab etiladi. Shu jihatdan, maktabgacha ta’lim muassasalaridan boshlab, umumta’lim maktablari, maxsus maktab-internatlar hamda oliy ta’lim tizimida iste’dodli bolalarni rivojlantirishga oid pedagogik yondashuvlar ishlab chiqilishi zarurdir.

Shuningdek, iste’dodli bolalar bilan ishlash jarayonida pedagoglarning malakasi, psixologlarning yondashuvi, ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi ham muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki bunday bolalar ko‘pincha ijtimoiy muhitga moslashishda muammolarga duch kelishlari mumkin. Ularni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali nafaqat individual qobiliyatlari, balki ijtimoiy ko‘nikmalari ham shakllanadi.

Bugungi kunda innovatsion pedagogik texnologiyalar, differensial yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi iste’dodli bolalar bilan ishlashda samarali natija bermoqda. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iste’dodli bolalarni rivojlantirishda fanlararo integratsiya, ijodiy topshiriqlar, loyiha ishlari hamda tadqiqotchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, iste’dodli bolalar bilan ishlash ta’lim jarayonining eng mas’uliyatli va murakkab yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu borada ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirish, tajribalarni umumlashtirish va yangi pedagogik metodlarni joriy etish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Iste’dodli bolalarni rivojlantirish masalasi nafaqat ta’lim tizimi, balki butun jamiyat oldidagi eng muhim vazifalardan biridir. Chunki iste’dod – millatning bebaho boyligi, kelajak taraqqiyotining garovidir. Shuning uchun ham dunyoning ko‘plab mamlakatlarida bunday bolalarni erta aniqlash, ularning individual qobiliyatlarini

rivojlantirish va jamiyat hayotiga faol qo‘shib borish bo‘yicha davlat siyosati amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham ushbu masalaga katta e’tibor qaratilmoqda. Xususan, “Iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish dasturi”, Prezident maktablari, ijod maktablari hamda turli xil fan olimpiadalari orqali iste’dodli yoshlarning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga keng sharoitlar yaratilmoqda. Bu jarayonda nafaqat ta’lim muassasalari, balki ilmiy markazlar, nodavlat tashkilotlar va ota-onalar hamkorligining ahamiyati beqiyosdir.

Bundan tashqari, iste’dodli bolalarni rivojlantirish jarayonida psixologik qo‘llab-quvvatlash ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki bunday bolalarda tez-tez emotsional zo‘riqish, ijtimoiy muhit bilan kelishmovchilik va o‘ziga xos xulq-atvor shakllanishi mumkin. Shu sababli pedagog va psixologlarning hamkorligi, ularning individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishi iqtidorli bolalarning sog‘lom va barkamol shaxs sifatida shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, iste’dodli bolalar uchun yaratilgan maxsus o‘quv dasturlari, kreativ ta’lim metodlari va ilmiy loyihalar orqali ularning qobiliyatlari samarali rivojlanadi. Shu bilan birga, ularni turli ijodiy tanlovlar, ilmiy konferensiyalar va startap loyihalarga jalb etish, o‘z g‘oyalarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini berish ham dolzarb vazifalardan biridir. Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri iqtidorli va iste’dodli bolalarni aniqlash, ularni qo‘llab-quvvatlash hamda ularga zarur sharoit yaratishdir. Chunki zamonaviy jamiyat taraqqiyoti ko‘p jihatdan yosh avlodning innovatsion salohiyatiga, ijodiy yondashuviga va mustaqil fikrlash qobiliyatiga bog‘liq. Shu boisdan, “Odam ovi bolalar” deb ataluvchi iqtidorli yoshlarni rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogika, balki psixologiya, sotsiologiya va boshqa fanlar kesimida ham dolzarb bo‘lib kelmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham bu sohada keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda. Xususan, davlat ta’lim standartlarida iqtidorli bolalarni qo‘llab-quvvatlash, ularga qo‘shimcha ta’lim dasturlarini ishlab chiqish va fan olimpiadalari, ijodiy tanlovlar orqali ularning qobiliyatini namoyon qilishga alohida e’tibor qaratilgan. Bu jarayon nafaqat yoshlarning bilim olish motivatsiyasini oshiradi, balki ularni kelajak kasbiy faoliyatiga tayyorlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, xorijiy tajribalar ham shuni ko‘rsatadiki, iqtidorli bolalar bilan ishlashda zamonaviy metodlardan — loyiha asosida o‘qitish, STEAM

ta’limi, fanlararo integratsiya, shuningdek, raqamli texnologiyalarga tayangan holda tashkil etilgan interfaol mashg‘ulotlardan keng foydalanish samarali natijalar beradi. Demak, bunday yondashuvlar iqtidorli o‘quvchilarning individual qobiliyatini ro‘yobga chiqarish bilan birga, ularni jamiyatning faol va ijodkor a’zolariga aylantiradi.

Adabiyotlar tahlili. Iste’dodli bolalar fenomeni ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq qilingan bo‘lib, ularning ishlarida mazkur masalaning turli jihatlari yoritilgan. Har qanday ilmiy tadqiqotning nazariy asosini mavjud adabiyotlarni o‘rganish va ularni tahlil qilish tashkil etadi. Iste’dodli bolalar fenomeni ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo‘lib, bu borada mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Adabiyotlarni o‘rganish jarayonida iste’dodli bolalarning ta’rifi, ularning psixologik va pedagogik xususiyatlari, rivojlanish jarayonidagi muammolar, shuningdek, ta’lim tizimida qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar masalalari chuqur tahlil qilinganini ko‘rish mumkin.

Mazkur bo‘limda iste’dodli bolalarni aniqlash, ularni rivojlantirish metodlari, oila va maktabning o‘rni, shuningdek, xalqaro tajribada qo‘llanilayotgan samarali pedagogik yondashuvlar bo‘yicha mavjud ilmiy manbalar tahlil qilinadi. Shu orqali mavzuning nazariy asoslari yoritilib, keyingi tadqiqotlar uchun mustahkam ilmiy poydevor yaratiladi.

Birinchi navbatda, pedagogika fanidagi manbalarda iste’dodli bolalarni aniqlash mezonlari, ularning ta’lim jarayonidagi xulq-atvori va psixologik xususiyatlari keng o‘rganilgan. Mualliflarning fikricha, iste’dodli bolalar yuqori intellektual qobiliyatlarga, tezkor fikrlashga va ijodiy yondashuvga ega bo‘lib, ularni erta aniqlash va maxsus dasturlar orqali qo‘llab-quvvatlash zarur [1].

Psixologik tadqiqotlarda esa iste’dodli bolalarning emotsional holati, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishidagi muammolar tahlil qilingan. Ba’zi olimlar ularning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishini, shu bois pedagog va psixologlarning birgalikdagi yondashuvi muhimligini ta’kidlaydilar [2].

Xorijiy adabiyotlarda differensial ta’lim yondashuvi, ya’ni o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishning samaradorligi ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqotlarga ko‘ra, fanlararo integratsiya, ijodiy topshiriqlar va tadqiqotchilik faoliyati iste’dodli bolalarni rivojlantirishda yuqori natijalar beradi [3].

Shuningdek, ayrim ilmiy manbalarda iste'dodli bolalarni rivojlantirishda oila muhitining o‘rni alohida ta'kidlanadi. Ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi, ularning farzand qobiliyatlarini qadrlashi va rivojlantirish uchun imkoniyat yaratishi bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi [4].

So‘nggi yillarda o‘tkazilgan tadqiqotlarda innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli ta'lim vositalarining ahamiyati keng yoritilgan. Jumladan, onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va ijodiy loyihalar iste'dodli bolalarning mustaqil izlanish va o‘z-o‘zini rivojlantirish ko‘nikmalarini kuchaytirishi qayd etilgan [5].

Xalqaro ilmiy konferensiyalarda chop etilgan maqolalarda esa iste'dodli bolalar uchun yaratilgan maxsus ta'lim dasturlari — STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics), STEAM (STEM + Art) yo‘nalishlari ularning kreativ salohiyatini kengaytirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi. Bunday dasturlar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash, balki o‘quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish imkonini beradi [6].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, iste'dodli bolalarni rivojlantirishda kompleks yondashuv, ya'ni ta'lim, tarbiya, psixologik qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy muhitning uyg‘unligi zarur. Shu bilan birga, milliy va xalqaro tajribalarning o‘zaro integratsiyasi ushbu yo‘nalishda yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi [7].

Materiallar va metodlar. Tadqiqot ishlari 2023–2024-yillarda Toshkent shahridagi 17-sonli davlat maktabgacha ta'lim muassasasi va International Nordic University qoshidagi maxsus tajriba guruhida olib borildi. Tadqiqotda jami 100 nafar bola (5–6 yoshli) hamda 20 nafar pedagog ishtirok etdi.

Tadqiqotda quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi:

1. Psixologik diagnostika usullari – Torrensning ijodiy fikrlash testlari, Raven matritsalari.
2. Kuzatish va suhbat metodi – bolalarning faoliyatini o‘yin, mashg‘ulot va erkin muloqot jarayonida kuzatish.
3. So‘rovnoma va intervyu – ota-onalar va pedagoglar bilan ishlashda.
4. Eksperimental metod – iqtidorli bolalar uchun maxsus mashg‘ulotlar dasturini joriy etish.
5. Statistik tahlil – SPSS dasturi yordamida natijalarni qayta ishlash.

Tadqiqotda qo‘llangan metodlar va ishtirokchilar soni

Metod nomi	Ishtirokchilar	Maqsad
Torrens testlari	50 bola	Ijodkorlik qobiliyatini aniqlash
Raven matritsalari	50 bola	Intellektual salohiyatni baholash
Kuzatish va suhbat	100 bola	Kundalik faoliyatini tahlil qilish
So‘rovnoma va intervyu	20 pedagog, 40 ota-ona	Bolalar iste’dodi haqidagi qarashlarni o‘rganish
Eksperimental mashg‘ulotlar dasturi	30 bola	Maxsus sharoitda rivojlanishni tekshirish

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “Odam ovi bolalar”ni rivojlantirish jarayonida innovatsion pedagogik metodlardan foydalanish ularning bilim olish, ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Interfaol metodlar, laboratoriya mashg‘ulotlari, loyiha asosida o‘qitish va fanlararo integratsiya orqali tashkil etilgan ta’lim jarayonlari iqtidorli o‘quvchilarning qiziqishini kuchaytirib, ularda tashabbuskorlik, liderlik va jamoada ishlash kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Shuningdek, tadqiqot davomida qo‘llanilgan diagnostik testlar va kuzatishlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘quvchilar an’anaviy o‘quv jarayoniga nisbatan innovatsion yondashuvlarda ko‘proq faollik ko‘rsatdilar, ularning mustaqil izlanish va ijodiy yondashuv darajasi yuqori bo‘ldi. Umuman olganda, ta’lim jarayonida iqtidorli bolalarni aniqlash, ularni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishda zamonaviy metodlardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning shaxsiy va intellektual salohiyatini to‘liq namoyon etishga yordam beradi. Shu bois, pedagoglar uchun bu boradagi innovatsion metodlarni o‘z faoliyatiga keng joriy etish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Yo‘ldoshev J.G. Pedagogik mahorat va iqtidorli bolalarni aniqlash metodlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Karimova V.M. Iqtidorli bolalarning psixologik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2019.

3. Sternberg R.J. & Davidson J.E. Conceptions of giftedness. – Cambridge University Press, 2005.
4. Feldhusen J.F. Psychological and educational perspectives on giftedness. – New York: Prentice Hall, 2007.
5. Gagné F. Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. – High Ability Studies, 2004.
6. Subotnik R.F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F.C. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. – Psychological Science in the Public Interest, 2011.
7.Renzulli J.S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A developmental model for creative productivity. – Storrs: University of Connecticut, 2016.